

Joanna Wróbel

Sytuacja wydawców książki katolickiej w Polsce przed rokiem 1989

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 3/3, 79-91

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA WRÓBEL
*Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach*

SYTUACJA WYDAWCÓW KSIĄŻKI KATOLICKIEJ W POLSCE PRZED ROKIEM 1989

Pierwsze oficyny wydawnicze związane z Kościołem katolickim były zakładane i prowadzone przez zakony i zgromadzenia zakonne lub podległe im instytucje. Drukarnie zakonne rozpoczęły działalność wraz z przybyciem jezuitów i zaangażowaniem się ich w reformę katolicką. Miały one na celu upowszechnianie doktryny katolickiej w ramach walki z innowiercami oraz zaspokajanie potrzeb wydawniczych zakonników. Publikowały więc broszury, pisma i książki, a także podręczniki i pomoce szkolne dla młodzieży zakonnej i świeckiej, druki administracyjne, dzieła teologiczne, ascetyczne i hagiograficzne (Korotajowa, 1983, s. 234-235).

W XVI-XVIII wieku najwięcej drukarni należało do zakonu jezuitów. Krystyna Korotajowa wymieniła: Wilno – Drukarnia Akademii Wileńskiej (1586?-1773), Kalisz (1636-1773), Lwów (1642-1773), Poznań (1677-1773), Lublin (1683-1773), Braniewo (1697-1773), Sandomierz (1716-1773), Warszawa (1716-1773), Wrocław (1726-1777), Pińsk (1729?-1743?), Nieśwież (1751-1773), Przemyśl (1759-1773), Połock (1787-1820). Po kasacie zakonu większość oficyn przejęła Komisja Edukacji Narodowej (Korotajowa, 1983, s. 233).

Na kresach kraju drukarnie zakładali bazylianie, aby bronić się przed unitami i prawosławiem. Były to następujące ośrodki: Wilno (1628-1839), Supraśl (1695?-1804), Poczajów (1735-1918), Uniów (1648-1770, z przerwami), Lwów (1700-1708), Mińsk (1790-1793), Żyrowice k. Słonima (koniec XVIII wieku). Karmelici również otwierali swoje oficyny na pograniczach ojczyzny: Białynicze – Fundacja Lwa Sapiehy (1638-1653?), Berdyczów – Drukarnia Fortecy NMP Karmelitów Bosych (1758-1884). Placówki wydawnicze franciszkanów znajdowały się w Wilnie (1671-1781) i we Lwowie (1769-1774). W Prusach działalność edytorską prowadzili cystersi. Oficyna w Oliwie istniała

w latach 1672-1744. Drukarnie pijarów znajdowały się w: Warszawie (1683-1830?), Wilnie (1754-1840), Piotrkowie Trybunalskim (1792-1799), Połocku (1820-1833).

Poligrafia zakonu paulinów na Jasnej Górze została założona w 1693 roku, a jej nakładem ukazywały się liczne publikacje dewocyjne – modlitwy, koronki i litanie (wielokrotnie wznawiane i rozprowadzane masowo). Oficyny prowadzili także dominikanie w Słonimiu (1777-1831), Misjonarze św. Wincenta a Paulo w Warszawie (1780-1860?), trynitarze w Lublinie (1781-1818).

Produkcja wydawnicza zakonów w okresie staropolskim była uzależniona od zasobności i położenia poszczególnych klasztorów, a dodatkowo od ogólnej sytuacji politycznej i gospodarczej kraju. Odnotowano liczbę ponad 11 000 pozycji wydanych nakładem tych oficyn, co wskazuje na ich znaczenie dla kultury polskiej i umacniania wiary katolickiej.

W XIX wieku drukarnie zakonne istniały jedynie w zaborze austriackim (Korotajowa, 1983, s. 235). Prowadzili je jezuita przy kolegium w Starej Wsi koło Brzozowa (1889-1894) i dominikanie we Lwowie (1830-1839).

Wiek XX to m.in. powstanie nowoczesnej drukarni zakonu jezuitów w Krakowie (1920), działającej na usługach Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy (obecnie WAM) (Korotajowa, 1983, s. 235). W 1935 roku jezuita założyli też drukarnię w Warszawie. Maksymilian Kolbe, franciszkanin, zorganizował placówkę w Grodnie w 1922 roku, a w 1927 roku przeniósł ją do Niepokalanowa, gdzie istnieje do dzisiaj (oczywiście odnotowała przerwy w działalności). Własne drukarnie posiadali także michalicy w Miejscu Piastowym koło Krosna (1910-1939) i w Krakowie (1928-1939), misjonarze św. Rodziny w Górze Klasztornej koło Złotowa (1923-1939), salezjanie w Warszawie (1923-1949), orioniści w Zduńskiej Woli (1928-1947), werbiści w Górnej Grupie koło Grudziądza (1931-1939), chrystusowcy w Potulicach koło Nakła (1932-1939), albertyni w Warszawie (1935-1947) i Krakowie (1936-1939), pallotyni w Warszawie (1935-1940). Na Śląsku drukarnię zakonną założyli w 1936 roku salwatorianie (Mikołów), w 1939 roku przenieśli ją do Trzebinii-Sierszy (k. Krakowa); dopiero w 1950 roku przejęło ją państwo. Oficyny zakonne zakładały także zgromadzenia żeńskie: sercanki w Kielcach (1922-1947), klawerianki w Krośnie (1932-1940) oraz loretanki w Warszawie (1920-nadal). Po II wojnie światowej zdecydowana większość zakonnych domów wydawniczych została przejęta przez państwo.

Korotajowa nie podała w wykazie pełnego stanu istniejących w czasach nowożytnych drukarni zakonnych, o czym można się przekonać, przeglądając wybrane strony poświęcone historii aktywnych dzisiaj wydawców. Bez wątplenia jednak spis dostarcza cennych informacji o działalności drukarni należących do katolickich zgromadzeń.

W „Polskim Przewodniku Katolickim” z okresu dwudziestolecia międzywojennego można znaleźć artykuły poświęcone katolickiemu rynkowi wydawniczemu. W jednym z tekstów wymieniono wydawców, którzy w tym czasie wyróżniali się aktywnością edytorską: Księgarnia i Drukarnia św. Wojciecha w Poznaniu (od 1898), Wydawnictwo Księża Jezuitów w Krakowie, Biblioteka Religijna we Lwowie, Księgarnia „Kroniki Rodzinnej” w Warszawie (połączona w 1925 roku z nowo powstałym Katolickim Towarzystwem Wydawniczym), Księgarnia „Polaka-Katolika” w Warszawie (w 1926 roku przeszła pod zarząd Archidiecezji Warszawskiej), Drukarnia Niemiry w Warszawie, Księża Misjonarze w Krakowie na Kleparzu, Ojcowie Dominikanie oraz Księża Zmartwychwstańcy w Krakowie, Księgarnia Katolicka również w Krakowie (od 1874), Wydawnictwo Karola Miarki w Mikołowie, Księgarnia Powszechna we Włocławku, Księgarnia Krakowska (od 1924), Księgarnia i Drukarnia Katolicka w Katowicach, Liga Katolicka i Księża Salezjanie w Poznaniu. Odrębnie wyliczono oficyny specjalizujące się w druku książek do nabożeństwa: Katolik w Bytomiu, T. Nagłowski w Częstochowie (od 1892), Józef Angrabajtis w Krakowie (od 1895), Kasprzykiewicz i Szmakfefer oraz Władysław Paszkowski w Warszawie (A. L. S., 1927, s. 409-411).

Wśród najważniejszych i największych wydawnictw katolickich okresu międzywojennego wymieniani są w innym źródle (Dyczewski, 1972, s. 294): Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu, Księża Jezuitów w Krakowie, Księża Pallotyni w Warszawie, Katolicki Uniwersytet w Lublinie, Naczelny Instytut Akcji Katolickiej w Poznaniu. W tym czasie dużo mówiło się o roli prasy i książki katolickiej. Kładziono szczególny nacisk na trzy funkcje działalności wydawniczej: 1. szerzenie i pogłębianie zasad wiary oraz zwyczajów katolickich; 2. kształcenie katolickiej opinii w społeczeństwie; 3. polemizowanie z treściami propagowanymi przez obóz polityczny przeciwny katolicyzmowi (Dyczewski, 1972, s. 294).

Panujące w Polsce międzywojennej korzystne warunki dla rozwoju oficyn publikujących książki o tematyce religijnej wynikały zatem z przychylnego nastawienia Kościoła do książek, jako przekazu wspomagającego pracę duszpasterską, co zaowocowało powstaniem wielu nowych wydawnictw katolickich – diecezjalnych i zakonnych. Na szczególną uwagę zasługują: 1. Wydawnictwo Księża Jezuitów, którego nakładem ukazywały się dzieła o wysokim poziomie typograficznym i merytorycznym, w tym dysertacje naukowe, przekłady, powieści i masowe wydania Pisma Świętego; 2. Wydawnictwo Księża Pallotynów – wydające popularne broszury, ale także rozprawy naukowe; 3. Wydawnictwo Michalium (Zgromadzenia św. Michała Archanioła) – publikujące broszury o charakterze dewocyjnym, dzieła ascetyczne, literackie i kaznodziejskie;

4. Wydawnictwo Salezjańskie; 5. Wydawnictwo Misjonarzy w Krakowie; 6. Wydawnictwo Redemptorystów w Krakowie; 7. Wydawnictwo Dominikanów we Lwowie. Dla dalszego rozwoju wydawnictw katolickich ogromne znaczenie miała rozwinięta i dobrze wyposażona sieć kościelnych zakładów poligraficznych. Jerzy Góral podał za O. M. Pirożyńskim, że w 1937 roku działało co najmniej 31 zakładów: 12 diecezjalnych i 19 zakonnych (Góral, 1991, s. 288-289).

W pierwszych latach PRL-u Kościół katolicki dążył do odtworzenia zniszczonych w czasie okupacji wydawnictw i zakładów poligraficznych. Trudności w rozwoju tych oficyn wynikały z administracyjnych ograniczeń w pozyskiwaniu koncesji wydawniczych i przydziału papieru oraz wskutek działania cenzury. Zaraz po zakończeniu II wojny światowej działalność wydawniczą prowadzono w konspiracji, a nowo powstałe wydawnictwa miały charakter oficyn uspołecznionych. Barbara Bieńkowska zwróciła uwagę na szczególną sytuację edytorów katolickich – kiedy doszło do koncentracji produkcji wydawniczej, powstały duże firmy należące do państwa lub spółdzielni, a niezależne wydawnictwa religijne stanowiły wśród nich odrębną grupę. Ze względu na misję ewangelizacyjną musiały borykać się z jeszcze większymi trudnościami cenzorskimi i ekonomicznymi, niż inni przedstawiciele branży (Bieńkowska, 2005, s. 248).

Jako jeden z pierwszych w 1949 roku powstał, istniejący do dziś, Instytut Wydawniczy PAX, założony przez stowarzyszenie o tej samej nazwie. Publikował głównie współczesną literaturę polską: dzieła Zofii Kossak-Szczuckiej (Szatkowskiej), Jana Dobraczyńskiego, Antoniego Gołubiewa, Hanny Malewskiej i in., a z przekładów m.in. wznowienia powieści Gilberta Keitha Chestertona, Sigrid Undset, François Mauriac. Nakładem Instytutu Wydawniczego PAX ukazywały się także prace naukowe z zakresu teologii, filozofii, slawistyki, historii oraz podręczniki, wydania Pisma Świętego, modlitewniki i śpiewniki (Bromberg, 1966, s. 32-34).

Autorzy *Rynku książki w Polsce 1944-1989* podali, że w latach 1945-1949 literatura religijna obficie ukazywała się pod szyldem różnorodnych wydawnictw kościelnych i zakonnych, z najbardziej aktywnych wymieniając: poznańską Księgarnię św. Wojciecha, Wydawnictwo SS Loretanek-Benedyktynek w Warszawie, Wydawnictwo Milicji Niepokalanej w Niepokalanowie, Wydawnictwo Przeglądu Homiletycznego w Kielcach, krakowskie Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy – Księży Jezuitów, Wydawnictwo Ojców Redemptorystów we Wrocławiu, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wydawnictwo Mariackie w Krakowie i Wydawnictwo Świętego Krzyża

w Opolu. Po umocnieniu władzy komunistycznej i wprowadzeniu socrealizmu nastąpiło znaczne ograniczenie w publikacjach katolickich. Mimo wszystko jednak, w latach 1949-1954 możliwości wydawnicze polskich oficyn kościelnych były znacznie większe, niż w innych krajach tzw. demokracji ludowej (Kitrasiewicz i Gołębiowski, 2005, s. 25).

Nieco odmienne stanowisko przedstawił w swoim opracowaniu Jerzy Góral. Podał, że tylko kilku wydawców zasilalo rynek własnymi publikacjami, zresztą o niewielkich nakładach, z przewagą modlitewników i katechizmów. Dla przykładu wymienił trzech wydawców, których nie podali Kitrasiewicz i Gołębiowski: Michalineum (zamknięte przez władze w 1950 roku), Pallottinum i Wydawnictwo Salezjańskie (Góral, 1991, s. 289).

W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych postępowała centralizacja ruchu wydawniczego i upaństwowienie dystrybucji, powstał Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa oraz rozpoczęła działalność Centrala Obrotu Księgarskiego „Dom Książki Polskiej”. Chociaż oficjalnie „Dom Książki Polskiej” objął całą produkcję wydawniczą w kraju, to władze przychylniej patrzyły na istnienie innych kanałów kolportażowych niż księgarnie. Dotyczyło to zwłaszcza oficyn kościelnych, które rozprawdzały swoje publikacje w punktach parafialnych. W tym czasie najwięcej publikował Instytut Wydawniczy PAX (*Listy Nikodema* Jana Dobraczyńskiego oraz inne pozycje tego autora, wielokrotnie wznawiane przez cały okres komunizmu) i Księgarnia Św. Wojciecha (serie: „Pisma Ojców Kościoła”, „Sprawy Biblijne”, „Starożytna Myśl Chrześcijańska”, „Teksty Pisma Świętego”). Od roku 1948 rozpoczęła działalność oficyna Pallottinum, wydająca głównie teologię i filozofię katolicką w ramach następujących serii: „Biblioteka Pomocy Seminaryjnych”, „Komentarz Pisma Świętego Starego Testamentu”, „Komentarz Pisma Świętego Nowego Testamentu”. Natomiast utworzona w 1951 roku Ars Christiana publikowała serię „Sztuka Sakralna w Polsce” (Kitrasiewicz i Gołębiowski, 2005, s. 55-56).

Adam Bromberg (Bromberg, 1966, s. 31-32) wśród czołowych oficyn katolickich działających w latach 1944-1955 wymienił następujących wydawców: Instytut Wydawniczy Stowarzyszenia PAX – Warszawa, Wydawnictwo OO. Jezuitów – Warszawa, Wydawnictwo „Apostolstwa Modlitwy” – Kraków (od 1994 roku znane jako WAM), Wydawnictwo św. Wojciecha („Albertinum”) – Poznań, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – Lublin, Wydawnictwo Księża Pallotynów – Ołtarzew i Poznań, Księgarnia Świętego Jacka – Katowice, Wydawnictwo Księża Franciszkanów – Niepokalanów, Wydawnictwo św. Krzyża – Opole, Verbum i Księgarnia Jedność – Kielce, Wydawnictwo Ojców Karmelitów Bosych – Kraków, Księgarnia Krakowska – Kraków, Wydawnictwo Mariackie – Kraków. W spisie zamieścił też Wydawnictwo

Ars Christiana – Warszawa (założone w 1954 roku) i Wydawnictwo Literatury Religijnej (powstałe w 1961 roku).

Po wydarzeniach z października 1956 roku oficyny odzyskały pewną swobodę wydawniczą, dodatkowo reaktywowano Polskie Towarzystwo Wydawców Książek. Istotne było odzyskanie prawa do wydawania publikacji katolickich przez szkoły wyższe oraz stowarzyszenia. Na fali „odwilży” w roku 1959 powstał Społeczny Instytut Wydawniczy Znak. Oficyna publikowała literaturę religijną, a zwłaszcza dzieła filozoficzne, teologiczne i światopoglądowe, jak również poezję i prozę. W pierwszym roku działalności ukazała się m.in. *Droga krzyżowa* kardynała Stefana Wyszyńskiego i trzy tomy *Myśli św. Teresy z Lisieux*. W tym samym czasie Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego opublikowało studia Karola Wojtyły: *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maxa Schelera* oraz *Miłość i odpowiedzialność*. Zaś nakładem Wydawnictwa oo. Palotynów Pallotinum ukazał się tomik poezji ks. Jana Twardowskiego *Wiersze* (Kitrasiewicz i Gołębiowski, 2005, s. 103).

Praca Anny Kowalewskiej *Wydawnictwa katolickie w PRL*, napisana w 1984 roku w ówczesnym Instytucie Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego (Frołow, 2001, s. 25.), zawiera m.in. dane dotyczące liczby tytułów i wysokości nakładów publikacji katolickich (tab. 1).

Tabela 1. Liczba i nakłady tytułów w latach 1944-1961.

Rok	Liczba wydanych tytułów książek katolickich	Łączny nakład książek katolickich w tys. egz.
1944	52	169,00
1946	239	1 622,00
1947	325	2 430,00
1948	375	3 711,00
1949	291	3 140,00
1950	50	502,00
1951	31	370,00
1952	71	740,00
1953	53	612,00
1954	50	1 127,00
1955	52	432,00
1956	39	441,20
1957	69	1 653,00
1958	59	1 405,00
1959	96	591,00
1960	94	1 180,70
1961	112	716,90

Źródło: A. Kowalewska, *Wydawnictwa katolickie w PRL*. Za: J. Frołow (2001), *Raport o książce katolickiej*. Warszawa, s. 25.

Zestawienie dobrze ilustruje ówczesną sytuację. W pierwszych latach po II wojnie światowej (okres 1946-1949) oficyny katolickie cechowała jeszcze znaczna aktywność wydawnicza – średnio około 102 tytułów rocznie, podczas gdy w kolejnej dekadzie (1950-1960) średnia spadła o połowę (około 51 tytułów na rok). Praca wydawnictw związanych z Kościołem katolickim była narażona na coraz większe ograniczenia, co skutkowało m.in. mniejszymi nakładami.

Okres 1961-1970 to czas względnej stabilizacji gospodarczej i ekonomicznej kraju. Stosunkowo dużo w tych latach publikował Instytut Wydawniczy PAX i Społeczny Instytut Wydawniczy Znak. Pierwszy z ich wydawał wiersze, powieści i opowiadania współczesnych polskich autorów, m.in. Romana Brandstaettera, a w cyklu prezentującym poglądy filozoficzne i teologiczne chrześcijańskich myślicieli ukazały się teksty św. Grzegorza z Nyssy, św. Ambrożego z Mediolanu, św. Grzegorza z Nazjanzu, św. Jana Damasceńskiego i innych. Z kolei Społeczny Instytut Wydawniczy Znak publikował rozprawy i zbiory myśli hierarchów kościelnych: papieża Jana XXIII, prymasa Stefana Wyszyńskiego, ówczesnego biskupa Krakowa Karola Wojtyły. Ukazywały się też rozważania osób świeckich i duchowych, monografie teologów i filozofów chrześcijańskich, zbiory esejów i literatura piękna (Kitrasiewicz i Gołębiowski, 2005, s. 156-157).

Następne dziesięciolecie, obejmujące lata 1971-1980, to okres, w którym działał Naczelny Zarząd Wydawnictw, powołany w 1970 roku. Część oficyn została bezpośrednio uzależniona od tej instytucji, inne musiały uzyskać jej akceptację. Nowo powstałemu urzędowi nie podlegały jednak wydawnictwa katolickie, pozostające pod bezpośrednim nadzorem ministra kultury i sztuki, m.in.: Wydawnictwo Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego Pallottinum, Ars Christiana, Księgarnia św. Wojciecha, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Instytut Wydawniczy PAX. W tym czasie znowu najaktywniejsze wydawniczo były dwie ostatnie z wymienionych oficyn. Nakładem PAX-u ukazywało się wiele tekstów świeckich o walorach publicystycznych, proza i poezja oraz dzieła religijne, m.in. *Kościół a kultury. Antropologia stosowana na użytek misjonarzy* J. Louisa Luzbetaka, *O Bogu – Człowieku i apostołach* Wojciecha Bąka. Za pośrednictwem Społecznego Instytutu Wydawniczego Znak wydana książka ks. Adama Bonieckiego, ks. Mieczysława Malińskiego, ks. Jana Twardowskiego, kardynała Josepha Ratzingera i innych autorów. Po wyborze Karola Wojtyły na papieża przystąpiono do edycji jego tekstów teologicznych i publicystycznych, utworów literackich oraz kazań z całej drogi kapłańskiej. Natomiast po pierwszej pielgrzymce opublikowano *Przemówienia. Homilie. Polska 2 VI-10 VI 1979. Kalendarium pobytu Jana Pawła II w Polsce* (Kitrasiewicz i Gołębiowski, 2005, s. 178, 209-212).

Oficyny katolickie podlegające powołanej w 1957 roku Komisji Episkopatu Polski dla Spraw Wydawnictw Katolickich starały się prowadzić wspólną politykę wydawniczą. Ich działania miały na celu promocję najbardziej potrzebnej i wartościowej literatury religijnej. Autorzy monografii poświęconej Wydawnictwu WAM (Wilkosz i Grzebień, 1997, s. 18), podając zestawienie planów wydawniczych dla roku 1977, wymieniają: osiem wydawnictw diecezjalnych (Katowice, Kraków, Olsztyn, Opole, Płock, Poznań, Sandomierz, Wrocław), pięć wydawnictw zakonnych (franciszkanie konwentualni, jezuici, karmelici bosci, loretanki, pallotyni), dwa wydawnictwa związane z ośrodkami akademickimi (KUL, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie) oraz Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.

Pomimo trudności liczba wydawców książek katolickich wciąż rosła. W *Statystyce Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce* podano, że w 1982 roku funkcjonowało 29 oficyn. Ośrodki wydawnicze znajdowały się w całym kraju: Poznaniu, Katowicach, Krakowie, Warszawie, Niepokalanowie, Olsztynie, Opolu, Płocku, Sandomierzu, Wrocławiu, Łodzi, Lublinie, Częstochowie i in. Wśród nich większość stanowili edytorzy związani z diecezjami i zakonami. (Zdaniewicz, 1982, s. 93). Lata osiemdziesiąte były bardzo trudne dla polskiego ruchu wydawniczego. Upadek gospodarki miał znaczny wpływ na jakość, nakłady i ceny książek. Brakowało funduszy na tłumaczenia. W czasie stanu wojennego działały trzy organizacje, których zadaniem było wspieranie rynku wydawniczego: Porozumienie Wydawców, Zrzeszenie Księgarstwa i Zrzeszenie Państwowych Przedsiębiorstw Przemysłu Poligraficznego „Poligrafia”. Po 1980 roku Kościół katolicki uzyskał zezwolenie na wydawanie nowych tytułów oraz na zwiększenie nakładów. Nadal jednak istniały w tej sferze znaczne ograniczenia (Mariański, 2000, s. 46-47).

W tym czasie wznowiły swoją działalność, zamknięte wcześniej przez władze PRL-u, dwie oficyny – Wydawnictwo „Michalineum” i Wydawnictwo Salezjańskie – oraz powstały zupełnie nowe, m.in.: Oficyna Przeglądu Powszechnego, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Wydawnictwo Księży Marianów, Wydawnictwo „Verbinum”. Według rocznika statystycznego *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990* w 1987 roku działało 32 wydawców katolickich z planem tytułowym dla podanego roku na 407 publikacji zwartych. W latach 1987-1990 odnotowano większą obecność książki katolickiej na rodzimym rynku księgarskim. Rozwijała się kościelna sieć księgarska, ale książki wydawców katolickich zaczynały pojawiać się także w księgarniach publicznych, natomiast wydawcy odnotowali wzrost nakładów i liczby tytułów. Powoli zmieniał się również profil i tematyka publikowanych książek. Nadal ukazywały się modlitewniki,

katechizmy i książki z literatury teologicznej, ale w ofercie wzrastała też liczba tytułów popularnych, publikacji encyklopedycznych, literatury dla dzieci i młodzieży (Góral, 1991, s. 290-291).

Warto przywołać zestawienia statystyczne, prezentujące liczbę tytułów i wielkość nakładu dla wybranych wydawców katolickich w latach 1980-1989 (tab. 2) oraz rodzaje książek opublikowanych w roku 1989 przez niektóre oficyny (tab. 3).

Tabela 2. Działalność wydawnicza wybranych wydawnictw katolickich w latach 1980-1989.

Wydawnictwa	1980		1985		1989	
	Liczba tytułów książek	Nakład łączny (w egz.)	Liczba tytułów książek	Nakład łączny (w egz.)	Liczba tytułów książek	Nakład łączny (w egz.)
Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych	5	10000	3	23000	8	190000
Oficyna Przeglądu Powszechnego	-	-	1	9000	3	55000
Wydawnictwo Pallottinum	10	194000	20	365000	23	224000
Wydawnictwo Salezjańskie	3	13000	6	35000	28	775000
Wydawnictwo Sióstr Loretanek	8	55000	6	160000	8	135000
Społeczny Instytut Wydawniczy Znak	9	116000	13	240000	24	490000
Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL	26	29000	20	50000	47	187000
Polskie Towarzystwo Teologiczne Wydawnictwo UNUM	6	13000	13	194000	15	258000
Wydawnictwo Księży Werbistów VERBINUM	-	-	10	280000	16	550000

Źródło: Góral J. (1991), *Wydawnictwa i prasa katolicka*. W: Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny. Pod red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz. Warszawa, s. 296.

Z wydawnictw wymienionych w tabeli 2 najwięcej tytułów publikowało Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, przy stosunkowo niewielkich nakładach. Na uwagę zasługują też: Wydawnictwo Pallottinum, Wydawnictwo Salezjańskie, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak i Wydawnictwo UNUM – w oficynach tych dla podanego okresu wyraźnie wzrosła liczba wydawanych tytułów.

Tabela 3. Książki wydane przez wybrane wydawnictwa katolickie w 1989 roku według rodzajów.

Wydawnictwa a - liczba tytułów b - nakład łączny w egz.	Ogółem	Pismo Święte, modlitewniki, katechizmy	Encyklopedie, słowniki, bibliografie, konkordacje	Literatura naukowa	Literatura popularna	Literatura dla dzieci
Wydawnictwo Sióstr Loretanek						
a	8	5	-	-	3	-
b	135000	75000	-	-	60000	-
Wydawnictwo Księży Marianów						
a	14	-	-	1	11	2
b	397000	-	-	7000	290000	100000
Wydawnictwo Pallottinum						
a	23	-	1	7	14	1
b	224000	-	10000	78000	116000	20000
Polskie Towarzystwo Teologiczne Wydawnictwo UNUM						
a	15	4	1	9	-	1
b	258000	170000	10000	53000	-	25000
Spółeczny Instytut Wydawniczy Znak						
a	24	2	-	-	22	-
b	490000	35000	-	-	455000	-

Źródło: Góral J. (1991), *Wydawnictwa i prasa katolicka*. W: Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny. Pod red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz. Warszawa, s. 296.

Po przeanalizowaniu danych prezentowanych w tabeli 3 nasuwają się pewne wnioski. Po pierwsze wybór ilustruje szczególną sytuację Społecznego Instytutu Wydawniczego Znak, który – jeśli weźmiemy pod uwagę wysokość nakładów – znacznie odbiega od pozostałych. Po drugie, propozycje katolickiej literatury dla dzieci i młodzieży oraz wydawnictw encyklopedycznych były nadal nieliczne, chociaż po 1989 roku niektóre oficyny uczyniły z tych publikacji specyfikę swojej działalności. Są to istotne przesłanki świadczące o potencjale jaki tkwił w sektorze rynku książki religijnej.

Autorzy Biblioteki Analiz przytoczyli niektóre tytuły znajdujące się w tym czasie w ofercie wydawnictw katolickich (Kitrasiewicz i Gołębiowski, 2005, s. 255-256, 271-273). Prym wiódł Instytut Wydawniczy PAX, wydając powieści Jana Dobraczyńskiego i Romana Brandstaettera, encykliki papieskie Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, teksty teologiczne i źródłowe oraz Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, publikując książki takich autorów, jak kardynał Stefan Wyszyński, ks. Józef Tischner, Czesław Miłosz, Josif Brodski, Clive Staples Lewis. Inni edytorzy katoliccy nie pozostawali w tyle. Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów „W Drodze” swój asortyment wydawniczy opierało na twórczości Anny Kamińskiej: *Notatnik 1965-1972*, *Notatnik 1973-1979*, *Ojciec nasz*, *8 x radość*, *Dwie ciemności*, *Na progu słowa*, *Do źródeł. Psalmi i inne przekłady poetyckie*, wydając również powieści i poezje Romana Brandstaettera, *Listy św. Katarzyny z Sieny*, *Dominikanie – szkice z dziejów zakonu*. Nakładem oficyny „Pallottinum” ukazał się *Słownik obrazów i symboli biblijnych* Manfreda Lurkera, książki ks. Włodzimierza Sedlaka, ks. Eugeniusza Weronia, poezje ks. Janusza Stanisława Pasierba, ks. Jana Twardowskiego i innych twórców. Księgarnia św. Wojciecha opublikowała m.in. *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków* Zygmunta Zielińskiego, *Człowiek wobec problemu wiary* ks. Władysława Koski, *Droga krzyżowa. Czternaście przystanków smutnych pod jednym wesołym* ks. Jana Twardowskiego. Spośród publikacji Księgarni św. Jacka warto wymienić kilka: *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie* ks. Daniela Olszewskiego, *Apokryfy Nowego Testamentu i Słownik biblijny* Hugolina Langkammera OFM, *Bóg na moich drogach* Romana E. Rogowskiego. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej wydało z kolei m.in.: *Wiersze wybrane* ks. Janusza Stanisława Pasierba, *Nie przyszedłem pana nawracać. Wiersze 1937-1985*, *Zapisać w brulionie rozmyślenia*, *Sumienie ruszyło*, *Patyki i patyczki. Utwory dla dzieci* ks. Jana Twardowskiego. We Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej ukazały się *Dwie wizyty Jana Pawła II w kraju*, *O was i za was. Trzecia wizyta Jana Pawła II w kraju* ks. Mieczysława Malińskiego. Natomiast oficyna SS Loretanek wydała m.in. *Miniatury ewangeliczne* ks. Wiesława Aleksandra Niewęglowskiego, a Wydawnictwo Księży Marianów – np. *Największa jest miłość* ks. Stanisława Klimaszewskiego.

Sytuacja na rynku książki katolickiej tuż przed transformacją gospodarczą kraju wskazywała na wciąż rosnącą liczbę oficyn katolickich. W 1987 roku były to 32 wydawnictwa, dwa lata później działało ich już 46, m.in.: Prymasowskie Wydawnictwo „Gaudentinum” (Gniezno), Wydawnictwo oo. Bernardynów „Calvarianum” (Kalwaria Zebrzydowska), Wydawnictwo „Jedność” (Kielce), Wydawnictwo „Michalineum” (Marki k/Warszawy), Wydawnictwo Diecezjalne (Pelplin), Wydawnictwo „Hlondianum” Towarzystwa Chrystusowego (Poznań), Wydawnictwo „Ottonianum” (Szczecin), Biblioteka „Więzi” (Warszawa), Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej (Warszawa). Wśród oficyn w dalszym ciągu dominują instytucje zależne od diecezji czy zgromadzeń zakonnych, ale przybywa edytorów w ośrodkach naukowych i związanych z prasą katolicką (Góral, 1991, s. 302-303).

Wymienione wydawnictwa katolickie działały na polskim rynku w czasach PRL oficjalnie. Niektóre z oficyn odniosły spory sukces w Polsce po transformacji gospodarczej, zarówno te bezpośrednio związane z Kościołem katolickim, jak Księgarnia św. Wojciecha, Pallottinum, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, czy znajdujące się w rękach osób prywatnych, jak Społeczny Instytut Wydawniczy Znak. Inne zupełnie nie sprostały warunkom panującym w rynkowej rzeczywistości ekonomicznej.

Po 1989 roku polski rynek książki zaczął funkcjonować w nowych realiach społeczno-gospodarczych. Przestała też istnieć Komisja Episkopatu do Spraw Wydawnictw Katolickich, zajmująca się głównie działalnością mającą na celu powoływanie do istnienia nowych oficyn. Już w 1988 roku, gdy nastąpiła liberalizacja przepisów dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej, zaczęły powstawać nowe oficyny, w tym także specjalizujące się w tematyce religii katolickiej. Po czasie izolacji, cenzury i licznych ograniczeń ze strony władz komunistycznych edytorzy bardzo sprawnie zareagowali na zmiany, co doprowadziło do szybkiego rozkwitu tego sektora rynku książki w Polsce.

Bibliografia

A. L. S. (1927), *Wydawcy dzieł katolickich*. „Polski Przewodnik Katolicki”, R. 1, s. 409-411.

Bieńkowska B. (2005), *Książka na przestrzeni dziejów*. Warszawa.

Bromberg A. (1966), *Książki i wydawcy. Ruch wydawniczy w Polsce Ludowej w latach 1944-1964*. Warszawa.

Dyczewski L. (1972), *Działalność wydawnicza Kościoła katolickiego w Polsce międzywojennej*. „Homo Dei”, R. 41, s. 289-294.

Frołow J. (2001), *Raport o książce katolickiej*. Warszawa.

Góral J. (1991), *Wydawnictwa i prasa katolicka*. W: Kościół katolicki w Polsce

- 1918-1990. Rocznik statystyczny. Pod red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz. Warszawa, s. 288-303.
- Pod red. W. Zdaniewicza i T. Zembrzuskiego. Warszawa, s. 45-58.
- Kitrasiewicz P., Gołębiowski Ł. (2005), *Rynek książki w Polsce 1944-1989*. Warszawa.
- Szmigielski J. (1927), *Prasa i wydawnictwa (kilka uwag o katolickim ruchu wydawniczym)*. „Polski Przewodnik Katolicki”, R. 1, s. 285-396.
- Korotajowa K. (1983) *Drukarnie zakonne*. W: Encyklopedia katolicka. Pod red. R. Łukaszczyka. Lublin, s. 233-236.
- Wilkosz Z., Grzebień L. (oprac.) (1997), *Wydawnictwo WAM 1972-1997. Historia, bibliografia*. Kraków.
- Mariański J. (2000), *Kościół katolicki w Polsce a środki społecznego przekazu*. W: Kościół i religijność Polaków 1945-1999.
- Zdaniewicz W. (oprac.) (1982), *Kościół katolicki w Polsce 1945-1982*. Poznań [i in.].

Joanna Wróbel

The situation of catholic book publishers in Poland before the year 1989

Summary

Catholic book publishers in Poland are important participants of the book market. The history of catholic printing offices reaches the Old Polish period. The first publications were sponsored by the convent printing houses and in the 19th and 20th century the professional printing offices began to emerge. The article presents a brief history of editors related with Catholic Church until the year 1989.